

<https://doi.org/10.62837/2024.8.240>

BƏNÖVŞƏ MƏMMƏDOVA
Filologiya elmləri doktoru, dosent
Azərbaycan Dillər Universiteti
Rəşid Behbudov 134
e-mail: benovshem.m@gmail.com

**YARADICI ŞƏXSİN GENDER STEREOTİPLƏRİNİN ONUN DİL
KİMLİYİNDƏKİ İNİKASI**
(Qadın yazarların “Kişi və qadın bərabərsizliyinə” münasibəti aspektində)
Xülasə

Məqaləmiz bilavasitə qadın yazarlarının dil kimliyinin spesifik təzahür özəlliklərinin təhlilini əhatə etdiyindən, tədqiqat çərçivəsində dil kimliyinin gender aspektlərini diqqətdən kənar qoymaq istəməzdik. Belə ki, yaradıcı şəxsin dühasının cinsi fərqləndirmə zəminində qarşılaşdırması doğru olmasa da, inkaredilməz faktıdır ki, yaradıcı şəxsin gender identikliyi onun dil kimliyində özünün yetərincə əhəmiyyətli izini qoymuş olur. Belə ki, konkret olaraq, tədqiqatımız çərçivəsində yaradıcılıqlarının təqdim etdiyi dil materiallarının izlədiyimiz Azərbaycan və ingilisdilli qadın yazıçılar istər kommunikasiya strategiyalarının ifadəsi baxımından, istərsə də aid olduqları toplumun gender stereotiplərini ifadə etmələri baxımından diqqətimizi cəlb etməyə bilməzdi. Biz, yalnız linqvistik təhlil üçün yararlı saydığımız bəzi həmin qrup dil faktlarının sırf müasir dilçiliyin təhlil inventarları zəminindəki dəyərləndirməsini aparmışıq.

Açar sözlər: dil kimliyi, gender asimmetrikliliyi, kommunikasiya strategiyaları

Ə.Babayeva və M.Drebblin dil kimliyində gender asimmetrikliliyinin inikası (kommunikasiya strategiyaları aspektində). Məlumdur ki, dil kimliyi bu və ya digər dil daşıyıcısının fərdi psixo-emosional, sosial özəllikləri ilə yanaşı, onun cinsinin təbii və sosial şərtlərləndirildikdən qaynaqlanan xüsusiyyətlərlə də zənginləşir. Sonuncular femin və maskulin təbiətli olmaq üzrə (gender diferensiallığının təsiri ilə) labüd şəkildə fərqləndirilirlər. Bu fərqlilik özünün fərdlərin sərgilədikləri kommunikasiya strategiyalarında da aydın şəkildə büruzə verir. Kommunikasiya strategiyaları və ümumilikdə, fərdin dil mənşəri milli və universal gender fərqliliyi prinsipləri ilə şərtlənir ki, bu da digər faktorlarla yanaşı, gender asimmetrikliliyi amilinin də təsirini qaçılmaz edir.

“İngilis linqvokulturologiyasında gender” problemini araşdırmış tədqiqatçılar bu dil mühitində gender asimmetrikliliyinin obyektiv və subyektiv şərtlənmələrinin olduğuna diqqət çəkmişlər. Müəlliflər P.Fişman, U.Labov, P.Tracila və başqalarının təcrübə araşdırmalarına istinadən qeyd edirlər ki, qadınlar ünsiyyət prosesində öz təbii xüsusiyyətlərindən dolayı, daha anlayışlı, kontakta getməyə meyilli, söhbətin

axarına uyğunlaşmağı bacaran, daha formal, daha nəzakətli, daha emosional çalarlı kommunikasiya strategiyası sərgiləyirlər. R.Lakoff hətta bu xüsusiyyətlərdən bəzisinin (məsələn, nəzakətliyin) cəmiyyətdə qadının asılı mövqedə olması, bu səbəbdən də özünə inamının zəif olması ilə şərtləndiyini vurğulamışdır [1, s.18]. Başqa sözlə desək, qadınların ünsiyyət prosesində daha az təşəbbüskar, daha adaptasiya strategiyalı (söhbətin məğzini yönləndirən deyil, məhz əksər hallarda söhbətin axarına uyğunlaşa bilən) kommunikasiya vərdişləri sərgiləyə bilir ki, bu da ilk növbədə, cəmiyyətdə formalaşmış femin və maskulin kommunikasiya strategiyaları stereotipləri ilə bağlıdır. Ə.Babayevanın “İnsana insan gərəkdir” və Marqaret Drebblin “Dəyirman daşı” əsərlərinin baş qəhrəmanlarının kommunikasiya strategiyalarının müqayisəli təhlili burada P.Fişman, U.Labov və başqalarının təcrübə araşdırmalarında izlədikləri gender asimmetrikliliyini eynilə əks etdirir. Belə ki, hər iki qadın qəhrəman qadının münasibətlərin gedişatını yönləndirmə prioritetinin kişilərə məxsus olduğundan, onlar bir çox halda öz fikirlərini, emosiya və intensiyalarını implisit şəkildə ifadə edirlər və ya ümumiyyətlə, həmin fikir, emosiya və intensiyalar oxucuya daxili təhkiyə formatında çatdırılır.

Kommunikasiya təşəbbüsü (bəlli cəmiyyət stereotiplərinə görə) kişi cinsi nümayəndələrinə xas olan imtiyaz hesab edildiyindən, istər Ə.Babayevanın, istərsə də M.Drebblin qadın qəhrəmanları da eynilə qarşı tərəflə mükəllimələrində susmağa, təşəbbüs göstərməməyə üstünlük verirlər. “Yenə dinmir? Çamadanlarımı qablaşdırmaq, səhərə taksi sifariş etdirmək üçün məgər adam tapmazdım?” [2, s.27].

Konkret olaraq, M.Drebblin adı çəkilən romanında təhkiyəçi baş qəhrəmanın *autoaqressiya* formatında səsləndirilən fikirləri məhz özünəinamsızlıq məqamı ilə şərtlənir. “It may be that “I manifested enough strangeness and indifference to prevent him. It may be that he did not wish to, which, being the most unpleasant conclusion, was the one that I most readily believed.” [3, s.52] Rozamund sevdiyi şəxsin kommunikasiya təşəbbüslüzlüyün günahını qarşı tərəfdə deyil, özündə axtarır. Dil kimliyi nəzəriyyəsi aspektində 700 nəfər üzərində “Yazılı mətn müəllifinin autoaqressiya davranışına meylliliyinin diaqnostikası”nı aparmış O.V.Zaqovorskaya və həmkarları qeyd edirlər ki, verilmiş mətnlərin “Frayburq çoxfaktorlu şəxsi sorğu” anketinə görə təhlili müxtəlif növ (“spontan aqressiya”, “depressiv aqressiya”, “emosional labillik” və s.) autoaqressiya faktlarını izləməyə imkan vermişdi [4, s.100].

Azərbaycan qadın yazıçılarının və o cümlədən, konkret olaraq, Ə.Cəfərzadənin dil kimliyinin tədqiqi burada milli dil mənzərəsində əks olunan gender stereotiplərinin müvafiq xarakterli metafora və assosiasiyalarda ifadə tapdığını ortaya qoyur. Bu stereotiplərdən ən qabarığı heç şübhəsiz ki, gender asimmetriyası olaraq səciyyələndirilən və əslində universal mahiyyət kəsb edən psix-emosional göstəriş və yönləndirmə sistemləridir. Belə ki, gender asimmetriyası zamanı qadın və kişinin təbii fizioloji, sosial, psixoloji mahiyyətinin müqayisəsi aparılır və bu müqayisə birmənalı şəkildə maskulin xüsusiyyətlərin lehinə yekunlaşır.

Bunun ən parlaq örnəyi olaraq, dilimizdəki kişi kimi qadın və arvad kimi (kişi haqqında) metaforalarının müqayisəsində görə bilərik: birinci halda biz meliorativ (tərif mahiyyətli) səciyyələndirmə ilə, ikinci halda isə peyorativ xarakteristika (təhqir) ilə qarşılaşırıq. İlk baxışdan paradoksal olsa da, Ə. Cəfərzadə kimi əsərlərində (süjet və fabula səviyyəsində) qadın gücünü vəsf edən, qadının mənəvi paklıq və yüksəkliyinin tərənnümçüsü olan bir qadın yazığının özü də bu gender asimmetriyasının izlərini daşıyan metafora və assosiasiyalara müraciət edir. Belə ki, Ə.Cəfərzadə öz qadın qəhrəmanlarının toplumdakı uğurlarını əyani şəkildə göstərmək üçün onları, maskulin dəyərlər sistemi aspektində əhəmiyyətli sayıla biləcək özəlliklərlə mükafatlandırır. Belə ki, Ə.Cəfərzadənin “Bakı-1501” romanının baş qadın qəhrəmanı Bibixanım – Sultanım xanım qaynanası və qaynatasının (Şirvan şahının və xanımının) rəğbətini qazanmaq üçün “*ər ürəkli, mərdanə qəlbli vətən igidlərindən* (yəni, kişilərdən – B.M.) *seçilməyən*” bir qadına çevrilməli olur və yalnız bu zaman “*tez-tez gənc döyüşçü paltarı geymiş Sultanım xanım*” həyat yoldaşı ilə “*atlanıb, ... gözlərdən iraq bir yerdə onunla ox atıb, qılınc oynadıb, at çapdıqdan*” sonra saray əyanlarının təqdir və hörmətini qazanmış olur. Digər nümunələrə diqqət edək: “– *Allah bilər bu arvad xeylağlarının işini. Onlarınkı nağıldı, vallah!; – Olar dəəə... Dava arvad işi deyil axı, ay balam.*” [5, s.205]; “– *Axı anam-bacım, dava-şava kişi işidi. Sən, zənən xeylağı, onun qibleyialəm olub-olmadığını nə bilirsən?*” [5, s.172] Göründüyü kimi, Ə.Cəfərzadə dolayısı ilə dilimizdəki gender stereotiplərini ifşa edən dialoji nitq nümunələrini ortaya qoyur.

Maraqlıdır ki, Ə.Cəfərzadənin elə özü də həmin dialoq kontekstində gender asimmetrikliliyini ifşa etməyə cəhd edir. “...*Mən səni ər ürəkli, mərdanə qəlbli vətən igidlərindən seçmirəm. Onların birisən, göyərçinim, qumrum mənim! Sultanım xanımın yaş kirpikləri səyrişdi, gözlərində birər ulduz sayrışdı. – Bu «mərdanə» ilə «göyərçin» sözləri tutmadı*” [5, s.146]. Burada biz, L.Vitgenşteynin təsbit etdiyi və sonralar dil kimliyi nəzəriyyəsi çərçivəsində tədqiq edilən dil oyunu faktı ilə qarşılaşırıq.

Nəticə: Yekun olaraq, qeyd edə bilərik ki, istər Azərbaycan dilli, istərsə də ingilisdilli qadın yazarların dil kimliyi simfonik dil kimliyi stereotiplərindən kənarda qalmamış və həmin stereotiplərdən ən bariz olanlarından birini – gender asimmetrikliliyini bu və ya digər şəkildə idiolekt faktlarında ifadə etdirmişdir. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan və ingilisdilli qadın yazarlarının, əlbəttə ki, labüd olan simfonik dil kimliyi qaynaqlı bir çox fərqlilikləri olmağına baxmayaraq, gender asimmetrikliliyi baxımından hər iki qrup yazıçıların dil kimliyində əhəmiyyətli dərəcədə paralellik izlənilməkdədir.

Ədəbiyyat

1. Гриценко Е.С. Гендер в английской лингво-культуре. Нижний Новгород: НГЛУ, 2008. 103 с.
2. Babayeva, Ə. Haradasan dost, harada... Bakı: “Gənclik”, 1977, 408 s.

3. Drabble, M. The Millstone Books, 2010. 176 p.
4. Загоровская, О.В., Литвинова, Т.А., Литвинова, О.А. Диагностирование склонности автора письменного текста к аутоагрессивному поведению: Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2015. № 3, с.98-104.
5. Cəfərzadə, Ə.M. Bakı-1501 romanı

РЕЗЮМЕ:

ПОХОДОБИЕ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ЕЕ ЯЗЫКОВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ (в аспекте отношения женщин-писателей к “мужскому и женскому неравенству”)

Поскольку наша статья непосредственно посвящена анализу конкретных проявлений языковой идентичности женщин-писательниц, нам не хотелось бы в рамках исследования игнорировать гендерные аспекты языковой идентичности. Итак, даже если неправда, что гениальность творческой личности определяется на основе гендерной дифференциации, то неоспоримым фактом является то, что гендерная идентичность творческой личности накладывает достаточно значительный отпечаток на его языковую личность. Так, конкретно в рамках нашего исследования языковые материалы, представленные азербайджанскими и англоязычными писательницами, за творчеством которых мы следили, не могли не привлечь нашего внимания, как с точки зрения выражения коммуникативных стратегий, так и с точки зрения выражения коммуникативных стратегий. с точки зрения выражения гендерных стереотипов общества, к которому они принадлежат. Мы оценили некоторые из тех групп языковых фактов, которые мы считаем полезными только для лингвистического анализа, исключительно на основе аналитических материалов современной лингвистики.

***Ключевые слова:** языковая идентичность, гендерная асимметрия, коммуникационные стратегии*

BANOVSHA MAMMADOVA

SUMMARY:

THE SIMILARITY OF GENDER STEREOTYPES OF A CREATIVE PERSON IN HIS LINGUISTIC IDENTITY (in the aspect of the attitude of women writers to “inequality of men and women”)

Since our article directly covers the analysis of the specific manifestations of language identity of women writers, we would not like to ignore the gender aspects

of language identity within the framework of the research. So, even if it is not true that the creative person's genius is met on the basis of gender differentiation, it is an undeniable fact that the creative person's gender identity leaves a significant enough mark on his linguistic identity. So, specifically, within the framework of our research, the language materials presented by the Azerbaijani and English-speaking women writers, whose works we followed, could not fail to attract our attention, either in terms of the expression of communication strategies, or in terms of expressing the gender stereotypes of the society they belong to. We have evaluated some of those group of language facts, which we consider useful only for linguistic analysis, purely on the basis of analysis inventories of modern linguistics.

Keywords: *language identity, gender asymmetries, communication strategies*

Rəyçi: *Kamal Mehdi oğlu Abdullayev
filologiya elmləri doktoru, akademik*